

Kovács Katalin (Józan Péterné)

„Csak hiányérzetre tudok visszaemlékezni az egész gyermekkoromat illetően.”

Az interjút Vörös Kata készítette 2020-ban, Budapesten.

Katalin 1940. szeptember 12-én Budapesten született. Édesapjáról és apai felmenőiről nagyon keveset tud. Édesanyja, Balogh Irén 1908-ban született, családtagjai Szolnok környéki gazdálkodók voltak. Szülei 1938-ban házasodtak össze, ez édesanyjának második házassága volt. Édesapjának, Kovács Ferencnek a Szent István körút és a Pannónia u. sarkán volt egy üzlete, ahol férfingeket és női fehérneműket árult, a család a Pannónia utcában lakott. Amikor Katalin született, apja már → munkaszolgálatos volt Vácon, így semmilyen emléke nincs az édesapjáról. Apja Sopronbámfalván munkaszolgálatosként halt meg, 1945. január végén. Édesanyjáról is elvesztek az emlékei. (Katalin az 1960-as évekig azt remélte, hogy édesanyja még él.)

1944-ben édesanyjával a megmenekülés reményében kikeresztelkedtek a Lehel téri templomban. Édesanyját elvitték lakásukból a → nyilasok, előtte Katalint átvitte a szomszédba, így menekült meg. Úgy gondolja, hogy a szomszédoktól elhozták és a Vöröskeresztnek adták át a rokonai. Az → ostromot a Vöröskeresztnél, az Úri utcában lévő Sziklapincében töltötte. Úgy gondolja, hogy → Sztehlo Gábor egyik otthonában élt. Nagymamája találta meg valahol Zugligetben.

A háború után nagyanyja, nagynénje és egy Olaszországban élő nagybátyja maradt életben. A nagynénje és annak férje lett Katalin gyámja. 1946-ban nagyanyja is kivándorolt Olaszországba. Több rokonnak írt levelet, hogy fogadják örökbe Katalint, de senki nem tudta ezt felvállalni, ezért egészen 1956-ig különféle intézetekben élt. Akkor a gyámjaihoz költözhetett, mivel disszidált a gyermekük. Az intézeteket elhagyva kinyílt számára a világ. '58-ban érettségizett és utána elkezdett dolgozni a Lódenposztó gyárban. Keresetének egy részét odaadta gyámjainak, hiszen továbbra is velük élt.

Az önálló otthon és a család nagyon fontos volt számára. Mindennel kapcsolatban átéli azt a hiányt, amit a szülei, az édesanyja elvesztése jelentett számára.

Amikor a dédunokája 4 éves volt, akkor arra gondolt, hogy ő is 4 éves volt, amikor elvesztette az édesanyját.

1946 őszen kerültem be a ► Sophianumba. Nagyon beteges, csenevész gyerek voltam. Egy szép emlékem van még ezt megelőzően: nem tudom, '46 nyarán lehetett, hogy többek között a diftériát is megkaptam. A nagynénimnél feküdtem, nem vitetett kórházba, és ő ápolt szeretetteljesen, és ez úgy megmaradt bennem.

Nagymama kivándorolt. A nagynénimék együtt laktak a lányával, aki a vészterhes időben férjhez ment a vőlegényéhez, hogy ha már vége az életnek, akkor még az utolsó napokat együtt töltsék. A vőlegénye is bujkált, nem is akárhogyan, az ő családja is elpusztult. Ők ott együtt laktak, a két generáció, és közben aztán születtek a gyerekek is, ott nem maradhattam. Biztos jót akartak nekem, azt akarták, hogy jó nevelésbe, jó képzésbe részesüljek és ezért beadtak a Sophianum nevű egyházi intézménybe, ahol én borzasztó rosszul éreztem magam. Nagyon-nagyon rosszul... nincs semmi jó emlékem ebből a két évből. Ez volt számomra az első és a második elemi osztály. Jó tanuló voltam, nem volt ilyen vonatkozásban baj velem.

Emlékszik az első napra, amikor odaérkezett?

Nem. Nem. Döbbenetes, hogy sajnos annyira kitörlődtek az életemnek ezek az évei, ez a korszak. Lehet, hogy így a jobb, mert semmi jót nem tudok felidézni, semmi jót. Kivéve, mint amit elmondtam az előbb a betegséggel kapcsolatban, hogy jelentősége volt annak, hogy szeretetteljes ápolásban részesültem.

A szünidők alatt kikerültem az intézetből, mégpedig részben nyilván itt a nagynénimnél lehettem, részben pedig a meghalt nagybátyám özvegyénél, aki hozzáment egy sümegi ügyvédhez, akit gyerekkora óta ismert, és aki szintén elvesztette a családját, feleségét, gyerekét, és Keszthelyen éltek. Azzal a kislánnyal, aki a nagybátyámnak volt a gyermeke, és aztán született egy közös gyerek, és ő elvállalt engem a nyári szünetekben egy-egy hónapra.

A harmadik elemibe kerültem a Szent Imre herceg úton (ma Villányi út) lévő ► Szent Margit Intézetbe, amit akkor államosítottak. Az apácák még ott lent az alagsorban léteztek valahogy. Fönt pedig állami oktatás folyt. Nem éreztem jól magam és nem emlékszem barátnőkre sem, nem tartoztam valahogy senkihez. Borzasztó magányos lehettem... Csak hiányérzetre tudok visszaemlékezni az egész gyermekkoromat illetően.

Ezt az évet követően helyeztek el a nagynénimék a Zsidó Árvaházba, a ► Délibáb utcába. Amiről szintén nagyon kevés emlékem van. Ott sokkal emberségesebb légkör volt, mint az előző éveim emlékei szerint. Ott volt egy Vera néni nevű nevelőnő, akihez úgy emlékszem, hogy kötődtem, és ő is szerethetett engem, mert egyszer még a lakására is elvitt. Ott jobban éreztem magam, de ott is... hogy mondjam,

egyedül voltam nagyon. Lehet, hogy én nem voltam eléggé nyitott arra, hogy vidáman barátkozzak.

Megviselt az is, hogy a Szív utcai iskolába jártunk. Gyalog mentünk végig a Délibáb utcán, aztán a Benczúr utca, ki a Kodály körönd és úgy be a Szív utcába. Vegyes osztályba jártunk, úgy vegyes, hogy családnál lakó, ép családban élő gyerekek is voltak, és mi árvaháziak. Én nap mint nap átéltem azt a különbséget, hogy mi az amikor valaki egy családban él. Amik egészen hétköznapi dolgokban nyilvánultak meg, és szinte nevetségesek, de akkor mégis jelentősége volt. Szinte szégyen elmondani, de hát amilyen tízórait azok a gyerekek vittek, és amit mi vittünk. Mert biztosan nagyon nehéz lehetett beosztani az árvaházban azt, amit be kellett ahhoz, hogy minket ott ellássanak, én ezt tudom. Mikor tornaóra előtt levetkőztünk, akkor az ember látta, hogy mi van mi rajtunk és mi van a többi gyereken. Ezek önmagukban nem lényeges dolgok, de az egész mégis ad egy képet arról, hogy ki milyen körülmények között él.

Azok a gyerekek vidámak voltak, én nem emlékszem arra, hogy én vidám lettem volna. Akkor is beteges gyerek voltam, nem egyszer feküdtem az árvaháznak a betegszobájában, és volt, amikor kórházba kerültem. Minden gyerekbetegségem volt, kivéve a számarköhögést. Nehézsiklást, tüdőgyulladással is kórházban voltam. Sokat hiányoztam, és a péntekesti istentiszteleteken általában olyan fejfőrcsöt kaptam, hogy úgy vittek föl a hálóterembe, és akkor ott egyedül voltam, és emlékszem, hogy nagy volt a hálóterem, a sarokban volt az ágyam és a falnak a mintázatát figyeltem, azt néztem, és alig vártam, hogy följöjjenek a gyerekek, és ne legyek ott egyedül.

Ebben az intézményben biztonságban érezte magát?

Igen, olyan érzésem nem volt, hogy itten én bizonytalanságban lennék. De magányosnak és szeretethiányosnak éreztem magam, dacára annak, hogy ehhez a Vera néni nevű nevelőnőhöz kötődtem. Én nem emlékeztem, hogy milyen gyakorisággal volt látogatás, de az → árvaházi találkozon, akivel beszélgettem, mondta, hogy egy hónapban egyszer. És az úgy zajlott, erre emlékszem, az épületnek az alagsorában volt az ebédlő, hosszú asztalokkal és hosszú lócákkal, és ott lehetett fogadni a látogatót. A nagynéném jött el ilyenkor, akkor valamennyi időt velem töltött, és én azt rettenetesen éltem meg mindig, amikor elment. Mindig újra és újra átéltem azt, hogy egyedül maradtam. Elbúcsúzni ma se szeretek, ma se... Nagyon megrendít mindig az elválás. Úgyhogy ezek voltak az árvaházi évek, a szünetek, ahogy az előbb elmondtam, nagyjából úgy teltek.

Mikor hetedikes voltam, akkor áprilisban az unokanővérem, a nagynénémnek a lánya, úgy gondolta, hogy énnekem a továbbtanulásra jobb esélyem van, ha egy állami intézményben vagyok, mintha a Zsidó Árvaházból jelentkezem, és ezért a ▶ Szarvas Gábor úton lévő állami intézménybe adtak be állami gondozottnak, amit

szörnyen éltem meg. Szörnyen. Az egy borzalmas időszak volt. Szerencsétlen gyerekek voltak ott, nálam is rosszabb előélettel... Durvasággal találkoztam, nagyon rossz élet volt az a szűk másfél év.

A Virányos úti iskolába jártunk. A tanulmányaimmal nem volt baj. Azért volt fontos szempont, hogy előre gondoltak a továbbtanulási lehetőségre, mert az volt a cél, hogy én egy olyan szakmát tanuljak, amivel 18 éves koromban önálló tudok lenni. Sikerült is bejutnom '54-ben a Bolyai János Textiltechnikumba, ami akkor egy nagyon jó színvonalú iskola volt, és én nagyon szerettem oda járni és nagyon szerettem a szakmát. Azért esett a választás erre a szakmára, mert az Olaszországban élő nagybátyám textilmérnök volt, és valahogy úgy tűnt, hogy talán ez akkor így jó lesz. Én szerettem is. Kollégiumban laktam nem a nagynéniméknél '56-ig. Mert 56-ban az együttlakó három generációból a fiatalok – tehát az unokanővérem a férjével és az időközben megszületett két gyerekével – disszidáltak. És akkor a gyámom, a nagynéném és a nagybátyám egyedül maradt ebben a Váci utcai lakásban, és akkor magukhoz vettek, én már 16 éves elmúltam, akkor már ott lakhattam és onnét jártam a technikumba. [...]

Mennyire érezte zárt világnak az intézményeket? Volt-e a külvilággal kapcsolata?

Maximálisan zárt világnak éreztem, az első három évet mindenképpen, a két sophianumi évet és az egy akkor még Szent Margit Intézetnek az éveit. Az árvaházban annyiban jött be a külvilág az életembe, hogy a Délibáb utca 35., ami ugye egészen kint van a Dózsa György útnál, és onnét gyalog mentünk a Szív utcába, akkor embereket láttunk, de egyébként így intézet falain kívüli program ... el tudom képzelni, hogy talán volt. De inkább odahívtak művészeket. Emlékszem, hogy voltak olyan esték, amikor előadások voltak: Fischer Annie zongorázott, Melis György ott volt, adott egy dalestet. Ilyenekre emlékszem, de külső programokra nem emlékszem semmire.

A nagymamámmal leveleztem, aki Olaszországban élt a fiánál, mert végülis hát ott marad, és aki boldogtalan volt, nagyon erős érzelmekkel átszótt leveleket írt nekem. Fájlalta nagyon, hogy így alakult az élet, és kétszer kísérelt meg öngyilkosságot. A második sikerült '53-ban.

Gyerekkorában kihez fűzte igazi érzelmi kapcsolatot?

A nagynénémhez, aki látogatott, és akiről meggyőződése, hogy az adott körülmények között mindent megtett azért... mindent megtett értem, amit lehetett. Neki ott volt a lánya, a lányának a családja, együtt laktak akkor is, amikor ott már két gyerek született. A férje nagyon rossz idegzetű ember volt, őket is nagyon megviselték a történetek. Mindenki megtett mindent, amit tehetett, én ezt tudom. Szemrehányást vagy rosszérzést, azért érzek, hogy miért maradt egyedül az édesanyám, és azért, hogy miért kerültem én állami gondozottnak. Az valami olyan szörnyű... szóval jobb lett volna az Árvaházba maradni végig az elemi iskola idejére.

Nem tudom, hogy miért lett volna nehezebb a továbbtanulás, de valószínűleg az unokanővérem ezt jobban látta.

A zsidó árvaházban milyen volt az élet? Volt vallásos nevelés?

Minden péntek este istentisztelet volt, megtartottuk az ünnepeket, de nem volt ránk kényszerítve egy szigorú vallásos életmód. Imákra nem emlékszem, biztos volt. Engem nagyon összekevert ez, és ezért nem tudok lényegében kötődni a váláshoz és nincsen... nem vagyok istenhívő. Gondolja el, 6 éves koromban beadnak az egyházi... a Sophianumba, ahol fátylas istentisztelet, hétköznap fekete fátyollal, vasárnap fehér fátyollal... három kápolna az épületben. Ugyanakkor emlékszem olyanra, hogy az apáca, aki velünk foglalkozott, nem tudom milyen rosszaságot követtem el, de olyan indulattal kapott el, hogy így az öt ujjai [nyoma] ott voltak. Én azt összekötöm, bennem nincs a vallással kapcsolatban jó érzés. És hát hogy lehet egy gyereket az ilyen szigorú római katolikus vallású intézmény után egy viszonylag semleges helyre egy évig (amikor az államosított intézményben voltam), és utána a zsidó árvaházba? Ezek a dolgok nálam nem kerültek helyre, senki nem oktatott ki engem, hogy hogy is volt ez, hogy épül fel a vallás, hogy lett az egyikből a másik...

A testi fenyítés a többi intézményre is jellemző volt?

Nem, az árvaházra semmiképpen nem. Ahol állami gondozott voltam, engem soha senki nem bántott, de körülöttem sok durvaság volt, mert elvadult gyerekek voltak, ki tudja milyen környezetből, és a nevelők sem voltak a helyzet magaslatán, úgyhogy ott volt kiabálás, és volt testi fenyítés is... Én soha senkitől nem kaptam testi fenyítést, de én egy nagyon visszahúzódó, csendes gyerek lehettem, jól is tanultam.

Milyen különbségeket érzett még az intézmények között?

Az árvaházban valamiféle hovatartozást, ezt így tudom meghatározni. Nem tudom ész érvekkel alátámasztani, hogy miért, de ott inkább otthon éreztem magam. Az árvaház volt az első, ahol tartósabban is voltam és ahol egy kicsit olyan megérkezettnek éreztem magam. Az ottani légkörben éreztem az idetartozás érzését. Ez nagyon érdekes, mert ez az érzés fogott el akkor is mikor ide [Országos Rabbiképző Zsidó Egyetem épülte] először beléptem, nem ma, hanem az előző alkalommal, és 2013-ban voltunk a férjemmel Izraelben. Szóval bennem nagyon erős az az érzés, hogy most azok között az emberek között vagyok, vagy abban a világban vagyok... és valahogy ez érinthetett meg az árvaházban is anélkül, hogy rántukmáltak volna kötelezően valamiféle gondolatvilágot. Sajnálom, hogy nem tudok többet mondani az árvaházi időről, mert biztos, hogy sok jót kaptam ott, szeretetet és gondoskodást, törődést. Valahogy az egész életemet annyira szomorúnak, rossznak éreztem, hogy lehet, hogy ez a sors kegye, hogy én nekem lényegébe sok minden kitörlődött az emlékezetemből.

A gyerekekkel nem volt szoros barátság, egy két névre emlékszem, de senkivel nem maradt meg kapcsolat. Érdekes módon jó néhány évvel ezelőtt, egyik alkalommal, amikor részt vettünk az → Élet menetén, és a zsinagóga mellett volt a gyülekezés, és a férjemmel beszélgettünk, előttünk állt egy házaspár, és egyszer csak az asszony megszólított, mert valamit abból, amit a férjemmel beszélgettünk, arra következtetett, hogy én is az árvaházban voltam, ahol ő is. Akkor elkezdtünk beszélgetni, megadtuk egymásnak a telefonszámot, és még egyszer találkoztunk, de aztán nem kerestük egymást. De egyébként semmi kapcsolat nem lett átmentve a későbbi időre. Nem tudom, hogy mi lett a többi gyerekekkel.

Lányok és fiúk is voltak az intézetben?

Csak lányok voltak.

Az intézményekben voltak olyan szabályok, amikre emlékszik?

Biztos, hogy volt mindenhol az ottani rendnek megfelelő szabályzat. Mondjuk, beszéljünk az árvaházról! Ahhoz hogy mi 8 órára a Szív utcai iskolába érjünk biztosan megvolt, hogy nem tudom 6 órakor vagy mikor fel kellett kelni. Feltehetően megvolt az az idő, amíg magunkat rendbe hozhattuk, a hálószobát is bizonyos mértékig rendbe... Szóval azért rendre tanítottak minket, emlékszem, hogy az ágyunkat rendbe kellett tenni. Nem kellett nekünk takarítani, arra biztos megvolt a megfelelő ellátás. És reggelit kaptunk, az ebédlő, egy nagyon szomorú helyiség volt számomra, mélyen a szuterénben, és ezek a hosszú asztalok nejlonnal leterítve, nem volt vidám. És akkor szépen kettesével sorban állva utána elmentünk az iskolába, ez mindig így volt. Nem tudom milyen arányban voltunk az osztályban intézeti gyerekek és családból jövő gyerekek... és nem emlékszem semmi vidám együttlétre ebből az időszakból. Biztos ugyanígy mentünk haza is, szépen sorban állva, haza az árvaházba. És ebéd után gondolom lehetett egy kis szabadidő, volt tanulószoba, arra emlékszem. Nyugalmas körülmények között lehetett tanulni, nagyon kedves emlékem onnét, hogy megtanítottak stoppolni és én annyira szerettem, hogy kilyukasztottam a zoknit vagy nem tudom mit és naphosszat stoppoltam. Szóval foglalkoztak velünk, valószínűleg ott tanultam meg kézimunkázni is. Milyen közös programok voltak? Az árvaház egy nagyobb villaépület volt és körülötte volt egy kicsi kertrész vagy udvarrész, és emlékszem, hogy oda ki lehetett menni, ott labdáztunk és akkor onnét kiláttunk a világba, ez az épület közvetlenül szemben volt a Műcsarnokkal, tehát a Dózsa György útnak ez a széles része, ott forgalom volt, ott is volt egy kis kitekintés a világra.

Héberül esetleg tanultak?

Nem.

Szökési kísérletekre emlékszik?

Lehet, hogy volt, de akkor nem hozták nyilvánosságra. Nekem magamnak meg nem fordult a fejemben, soha. Hova szöktem volna? Csak nagyon, nagyon elárvultnak éreztem magam. [...]

Felnőtként visszament a gyermekotthonok helyszínére?

Igen. Megmutattam a gyerekeimnek. A Sophianumról csak mint helyről, hogy Mikszáth Kálmán tér, meg hát ismerték a Villányi utat, ahol a Szent Margit volt. Az árvaházhoz visszamentünk a férjemmel is, de akkor már valami hotel működött ott Egyrészt felkavaró volt, másrészt sokat jelentett, hogy a férjemmel mentem oda. Valamilyen recepciószerű helyig be lehetett menni az épületbe is, de azért már nagyon megváltozott, belső átalakítások történtek.